

Talabalarda yetakchilik kompetensiyasini rivojlantirishning lingvopedagogik determinantlari: individual rivojlanish va ijtimoiy o'zaro ta'sir kontekstida

Risvayeva Charos Zaydilla qizi –

O'zbekiston Respublikasi Harbiy xavfsizlik va mudofaa universitetining Quruqlikdagi qo'shinlari instituti,
Milliy iftixor va harbiy-vatanparvarlik kafedrasida Tillar sikli dotsenti,
pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)
E-mail: charosrisvayeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarda yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy va metodologik asoslari tahlil qilingan. Globallashuv sharoitida ijtimoiy boshqaruv va ta'lim tizimida yetakchilik salohiyatiga ega, tashabbuskor, mustaqil fikrlaydigan hamda samarali muloqot qila oladigan mutaxassislarni tayyorlashning ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, xorijiy tadqiqotchilarning yetakchilikni rivojlantirishga oid ilmiy qarashlari, tajribaga asoslangan ta'lim metodlari va individual yondashuvlarning samaradorligi ko'rib chiqilgan. Bundan tashqari, ingliz tilini o'qitish jarayoniga yetakchilikni rivojlantiruvchi metodlarni integratsiyalash imkoniyatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: yetakchilik qobiliyati, talaba yoshlari, ta'lim jarayoni, individual yondashuv, ingliz tilini o'qitish, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy faollik, kasbiy rivojlanish, yetakchilik metodikasi.

Лингвopedagogические детерминанты развития лидерской компетентности у студентов: в контексте индивидуального развития и социального взаимодействия

Аннотация. В статье анализируются теоретические и методологические основы развития лидерских качеств у студентов в условиях современного образовательного процесса. Обосновывается значимость подготовки в условиях глобализации специалистов, обладающих лидерским потенциалом, инициативностью, самостоятельностью мышления и способностью к эффективному общению в сфере социального управления и системе образования. Также рассматриваются научные взгляды зарубежных исследователей на развитие лидерских качеств, эффективность методов обучения, основанных на практическом опыте, и индивидуальных подходов. Кроме того, анализируются возможности интеграции методов развития лидерских качеств в процесс преподавания английского языка.

Ключевые слова: лидерские качества, студенческая молодёжь, образовательный процесс, индивидуальный подход, преподавание английского языка, коммуникативная компетенция, социальная активность, профессиональное развитие, методика развития лидерских качеств.

Linguopedagogical determinants of leadership competence development in students: in the context of individual development and social interaction

Annotation. This article examines the theoretical and methodological foundations of developing leadership skills among university students in the context of modern education. It highlights the importance of preparing proactive, independent-thinking, and effective communicators who possess leadership potential to meet the growing demands of social management and the education system in the era of globalisation. Furthermore, it reviews international researchers' perspectives on leadership development, the effectiveness of experiential learning methods, and the role of individual approaches in educational practice. Particular attention is given to the integration of leadership development methods into English language teaching.

Keywords: leadership skills, university students, educational process, individual approach, English language teaching, communicative competence, social engagement, professional development, leadership development methodology.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim paradigmasining transformatsiyalashuvi shaxsning intellektual, ijtimoiy va kasbiy salohiyatini kompleks rivojlantirishni ta'lim jarayonining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilamoqda. Globallashuv, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi va mehnat bozoridagi kompetensiyaviy talablarning o'zgarishi sharoitida mutaxassislarning kasbiy bilimlari bilan bir qatorda mustaqil qaror qabul qilish, strategik fikrlash, samarali kommunikatsiya o'rnatish hamda jamoaviy faoliyatni muvofiqlashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish zarurati ortib bormoqda. Mazkur talablar oliy ta'lim tizimida yetakchilik kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlarni ilmiy-nazariy va metodik jihatdan takomillashtirishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, yetakchilik kompetensiyasi shaxsning nafaqat boshqaruv faoliyatini amalga oshirish, balki ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish, tashabbus ko'rsatish va umumiy maqsadlarga erishishda mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyatlarini ham qamrab oladi. Uni rivojlantirishda individual yondashuv, interaktiv ta'lim metodlari, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish hamda jamoaviy loyihalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ingliz tilini o'qitish jarayonida munozara, rolli o'yinlar va loyiha faoliyatini tashkil etish talabalarning kommunikativ faolligi, tanqidiy fikrlashi va o'z fikrini asosli ifodalash ko'nikmalarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Natijada, ta'lim jarayoni talabalarning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlash uchun samarali pedagogik muhitga aylanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Talaba-yoshlarda liderlik fazilatlarini masalasiga bag'ishlangan ko'plab ilmiy tadqiqotlar ushbu mavzuning zamonaviy ilmiy-pedagogik muhokamalarda qanchalik dolzarb ekanligini tasdiqlaydi. Masalan, ayrim olimlar talabalar liderlik ko'nikmalarini rivojlantirishni, ularning kasbiy faoliyati va umuman bozor iqtisodiyotida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun muhim shart sifatida ko'rsatganlar. Bunday ko'nikmalarni

aniqlashda tashkilotchilik qobiliyati hamda muloqot madaniyati asosiy mezonlar sifatida qaraladi. Yetakchilik fazilatlarini insonda tabiiy iste'dod bilan bir qatorda hayotiy tajriba, tarbiya va uzluksiz rivojlanish orqali shakllanadi. Demak, bugungi kunda yoshlar orasida liderlik salohiyatini rivojlantirish uchun mamlakatimizda zaruriy sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Bu jarayon O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi hamda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun hujjatlarida o'z ifodasini topgan. Mazkur me'yoriy asoslarni amaliyotga tatbiq etish yoshlarning liderlik salohiyatini yuzaga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, yana bitta misol tariqasida, mamlakatimizda Mahorat & Management va O'zbekistondagi Fridrix-Ebert jamg'armasi (FES) boshchiligidagi 18-25 yosh oralig'idagi yetakchilik qobiliyatiga ega yoshlar uchun YouLP dasturi taqdim etiladi. Dasturning asosiy maqsadi O'zbekistonlik yoshlarda yetakchilik, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va jamiyat taraqqiyotidagi faol ishtirokini oshirishdan iborat. YouLP (Yosh yetakchilik dasturi) — Mahorat & Management va O'zbekistondagi Fridrix-Ebert jamg'armasi (FES) tomonidan tashkil etilgan yoshlar tashabbusidir. Dastur O'zbekiston yoshlarida yetakchilik, shaxslararo munosabatlar va jamiyatda faollik ko'nikmalarini rivojlantirish orqali ularning imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

Yetakchilik masalasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar turli yondashuvlar asosida o'rganilmoqda. Masalan, belgiyalik olimlar o'zlarining so'nggi tadqiqotida yetakchilik nazariyalariga murojaat qilib, ayniqsa samarali yetakchilik maktabi, uning metodologiyasi va maktab muhiti kabi jihatlarni tahlil qilgan, shuningdek, maktab rahbarlarining kasbiy rivojlanishini samarali tashkil etish muhimligini ta'kidlab, bu boradagi izlanishlar davom ettirilishi zarurligini qayd etganlar. Amerikada esa olimlar talabalarda yetakchilik ko'nikmalarini shakllantirishning tajriba asosida o'qitish metodologiyasini taklif etgan bo'lib, ularning fikricha, bunday yondashuv talabaning dunyoqarashi, mantiqiy muloqoti va ruhiy-emotsional rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot davomida eksperimental guruh talabalari nazorat guruhi bilan solishtirganda yetakchilik ko'nikmalari va fanlar bo'yicha yuqoriroq natijalarga erishgan. Yana bir amerikalik tadqiqotchi esa o'zining yetakchilik ta'limi kontsepsiyasini psixolog-o'qituvchi Jerome Bruner tomonidan ilgari surilgan madaniy-psixologik yondashuvga asoslagan. Tadqiqotchining fikricha, bu yondashuv talabalar orasida yetakchilikni shakllantirishga xizmat qiladigan metodikalarni boyitadi. Adabiyotlar ro'yxatidan ko'rinib turibdiki, Amerikada aynan yetakchilik masalalarini o'rganishga bag'ishlangan maxsus ilmiy jurnal mavjud.

Zamonaviy tadqiqotlarda esa yetakchilikni baholash ko'p hollarda murakkab o'zaro kesishuvchi mezonlar asosida olib borilmaydi, bu esa yakuniy natijalarni ishonchli, aniq va xolis baholashga to'siq bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, mavjud ilmiy adabiyotlarda kasbiy asosiy kurslar tarkibiga integratsiyalashgan, lekin maxsus yetakchilik dasturi bo'lmagan, individual strategiyalar, usullar va dasturlarni tadqiq qilish va baholashga yetarli e'tibor berilmayapti.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Talabalarda yetakchilik qobiliyatini shakllantirish nafaqat alohida yetakchilik kurslarida, balki boshqa mutaxassislik fanlari, jumladan, ushbu loyiha doirasida til o'rgatish darslariga maxsus metodik yondashuvlarni integratsiyalash orqali amalga oshirilishi taklif qilinmoqda. Zamonaviy ta'lim sharoitida talabalarining yetakchilik rolini kuchaytirish va raqamli vositalar hukmronlik qilayotgan mehnat bozoriga kirib borish jarayonida kasbiy mustaqillik, o'z-o'zini anglash va tashabbuskorlik kabi sifatlarning muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy til o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ham yetakchilikning o'zni alohida e'tiborga loyiqdir.

Yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi ingliz tilini chet tili sifatida o'rganish jarayonida ham talaba, ham o'qituvchi kontekstida ko'rib chiqilgan. Talabalarda

yetakchilik odatda ta'lim jarayoni doirasida emas, balki ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish, tengdoshlar va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlarda namoyon bo'ladigan xususiyat sifatida talqin etiladi. Yetakchilikni rivojlantirish va uni o'rganish metodikasi ta'lim jarayoniga bevosita integratsiyalashgan holda taklif qilinadi.

Tadqiqot doirasida yetakchilik kompetensiyasining quyidagi tarkibiy yo'nalishlarini ajratish taklif etiladi: kognitiv, motivatsion-aksiologik, kommunikativ-ijtimoiy, tashkiliy-faoliyatga oid va reflektiv komponentlar. Kognitiv komponent yetakchilikka oid bilimlar, vaziyatni tahlil qilish va qaror qabul qilish qobiliyatini; motivatsion-aksiologik komponent tashabbuskorlik, mas'uliyat va hamkorlikka tayyorlikni; kommunikativ-ijtimoiy komponent samarali muloqot, fikrni asoslash va jamoaviy hamkorlikni; tashkiliy-faoliyatga oid komponent vazifalarni taqsimlash, guruh ishini muvofiqlashtirish va maqsadga erishishni; reflektiv komponent esa o'z faoliyatini baholash, xatolarni tahlil qilish va shaxsiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilashni qamrab oladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, globallashtirish sharoitida talabalarda yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Yetakchilik ko'nikmalari yoshlarning mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi, ijtimoiy faolligi va samarali muloqot qilish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur sifatlarni rivojlantirishda tajribaga asoslangan ta'lim, individual yondashuvlar va interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, ingliz tilini o'qitish jarayoniga yetakchilikni rivojlantiruvchi topshiriqlarni integratsiyalash talabalarning kommunikativ kompetensiyasi va kasbiy mustaqilligini oshiradi. Shu bois ta'lim jarayonini yetakchilikka yo'naltirilgan metodlar asosida takomillashtirish kelajak mutaxassislarini tayyorlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Лесина Л. А. Лидерство в образовании: социологический анализ: дис. ... канд. соц. наук. – Екатеринбург, 2002.
2. Пугачев В. П. Руководство персоналом: учеб. – М.: Аспект Пресс, 2006.
3. Patterson, B. Influences of student organizational leadership experiences in college students leadership behaviors. E Journal of Organizational Learning Leadership, 10(1), 1–12;
4. Stephenson, L. Developing leadership capacity in English language teaching. In Professionalizing your English language teaching, –2020 (pp. 197–206). Springer.
5. Villera Herrera, K. A., Pinto Lucas, Á. M. A case study of English teachers' classroom leadership skills, –2020.
6. Ewing, J. C., Bruce, J. A., Ricketts, K. G. Effective leadership development for undergraduates: How important is active participation in collegiate organizations. Journal of Leadership Education, 7(3), 118–132.
7. Yu, A. Becoming a leader? A narrative inquiry into the leadership practice of an English language centre administrator of a higher education institution in Hong Kong. Cambridge Open-Review Educational Research e-Journal, 6(1), 195–210.
8. Abe, Y. Developing leadership skills and language proficiency in CLIL lessons through teaching experiences in Japan and the US. The Journal of the Japan CLIL Pedagogy Association, 2, 58–12;
9. Karagianni, D., Jude Montgomery, A. Developing leadership skills among adolescents and young adults: A review of leadership programmes. International Journal of Adolescence and Youth, 23(1), 86–98.